ବାଚ୍ୟ - ପ୍ରକରଣ

ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର:

୧.　ବାଳକଃ ବିଦ୍ୟାଳୟଂ ଗଚ୍ଛତି ।

୨.　ବାଳକେନ ବିଦ୍ୟାଳୟଃ ଗମ୍ୟତେ ।

୩.　ଶିଶୁଃ କ୍ରୀଡ଼ତି ।

୪.　ଶିଶୁନା କ୍ରୀଡ୍ୟତେ ।

୧ମ ବାକ୍ୟରେ 'ବାଳକଟି ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯାଉଛି' ଏବଂ ୨ୟ ବାକ୍ୟରେ 'ବାଳକଦ୍ୱାରା ବିଦ୍ୟାଳୟ ଯିବା ହେଉଛି' – ଏହିପରି ପ୍ରାୟ ସମାନ କଥା କୁହାଯାଇଛି । ଅର୍ଥାତ୍ ୧ମ ବାକ୍ୟର ଅର୍ଥ ଯାହା ୨ୟ ବାକ୍ୟର ଅର୍ଥ ତାହା ଅଟେ । ସେହିପରି ୩ୟ ବାକ୍ୟରେ 'ପିଲାଟି ଖେଳୁଛି' ଓ ୪ର୍ଥ ବାକ୍ୟରେ ପିଲାଦ୍ୱାରା ଖେଳ ହେଉଛି । ଏହା ମଧ୍ୟ ସମାନ ଅର୍ଥକୁ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛି । କେବଳ କଥନ ଭଙ୍ଗୀ ବା ପ୍ରକାଶ ରୀତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି ।

ଏହିପରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କଥନ ଭଙ୍ଗୀ ବା ପ୍ରକାଶ ଶୈଳୀକୁ 'ବାଚ୍ୟ'[୧] କୁହାଯାଏ । କର୍ତ୍ତା, କର୍ମ ଓ କ୍ରିୟା ବାକ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ (ପ୍ରଧାନ) ଅଙ୍ଗ ଅଟନ୍ତି । ବ୍ୟବହାର ଭେଦରେ କେଉଁ ବାକ୍ୟରେ କର୍ତ୍ତା ପ୍ରଧାନ ବା ଉକ୍ତ ହୁଏ ତ କେଉଁଠି କର୍ମ ଉକ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ କେଉଁଠି କ୍ରିୟା ବା ଭାବ ।

ଉପରି ଲିଖିତ ୧ମ ଓ ୩ୟ ବାକ୍ୟରେ **କର୍ତ୍ତା ପ୍ରଧାନ ବା ଉକ୍ତ** ହୋଇଥିବାରୁ ତାହା **'କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ'** ୨ୟ ବାକ୍ୟରେ **କର୍ମ ଉକ୍ତ** ହୋଇଥିବାରୁ ତାହା **'କର୍ମ ବାଚ୍ୟ'** ଓ ୪ର୍ଥ ବାକ୍ୟରେ **କ୍ରିୟା ବା ଭାବ** ଉକ୍ତ ଥିବାରୁ ତାହା **'ଭାବବାଚ୍ୟ'** ଅଟେ । ତେଣୁ 'ବାଚ୍ୟ' ସାଧାରଣତଃ ତିନି ପ୍ରକାର । ଯଥା- (କ) କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ, (ଖ) କର୍ମବାଚ୍ୟ ଓ (ଗ) ଭାବବାଚ୍ୟ ।

(କ) କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ[୨]

ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର:

୧.　ଦେବଦତ୍ତଃ ଗ୍ରାମଂ ଗଚ୍ଛତି ।

୨.　ତ୍ୱଂ ପାଠଂ ପଠସି ।

୩.　ଅହଂ ହସାମି ।

ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ବାକ୍ୟତ୍ରୟରେ ଦେବଦତ୍ତ, ତ୍ୱମ୍ ଏବଂ ଅହମ୍ କର୍ତ୍ତୃପଦ ଅଟନ୍ତି । ବାକ୍ୟରେ ଏହି ପଦଗୁଡିକ ପ୍ରଧାନ ବା ଉକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେଗୁଡିକ ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତିରେ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଛନ୍ତି । ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟରେ ଅଛନ୍ତି । ୧ମ ଓ ୨ୟ ବାକ୍ୟରେ କର୍ମପଦ 'ଗ୍ରାମ' ଓ 'ପାଠ' ଅନୁକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେଠାରେ ଦ୍ୱିତୀୟା ବିଭକ୍ତିର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଛି । ସମସ୍ତ ବାକ୍ୟରେ କ୍ରିୟାପଦ କର୍ତ୍ତୃପଦ ଅନୁସାରେ ପୁରୁଷ ଓ ବଚନକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛି ।

୧.　ସଂସ୍କୃତ ବ୍ୟାକରଣରେ 'ବାଚ୍ୟ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ 'ପ୍ରଧାନ' ବା 'ଉକ୍ତ' ହୋଇଥାଏ ।

୨.　"ଲକ୍ଷଣଂ କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟସ୍ୟ କର୍ତ୍ତରି ପ୍ରଥମା ଭବେତ୍ ।

ଦ୍ୱିତୀୟାନ୍ତଂ ଭବେତ୍ କର୍ମ କର୍ତ୍ତ୍ରଧୀନଂ କ୍ରିୟାପଦମ୍ ।।"

(ଖ) କର୍ମବାଚ୍ୟ[୨]

୪. ଦେବଦତ୍ତେନ ଗ୍ରାମଃ ଗମ୍ୟତେ।

୫. ମୟା ତ୍ୱଂ କଥ୍ୟସେ।

୬. ତ୍ୱୟା ଅହଂ ଦୃଶ୍ୟେ।

ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ କର୍ମ ପ୍ରଧାନ ବା ଉକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଗୁଡ଼ିକ କର୍ମବାଚ୍ୟ। ଏଥିରେ କର୍ତ୍ତା ଦେବଦତ୍ତେନ, ମୟା ଓ ତ୍ୱୟା ଅପ୍ରଧାନ ବା ଅନୁକ୍ତ। ତେଣୁ ଏଗୁଡ଼ିକ ତୃତୀୟା ବିଭକ୍ତିରେ ଓ କର୍ମପଦ ଗ୍ରାମଃ, ତ୍ୱମ୍ ଏବଂ ଅହମ୍ ଉକ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତିରେ ରହିଛନ୍ତି। କର୍ମବାଚ୍ୟରେ କର୍ମର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ରହୁଥିବା ହେତୁ କ୍ରିୟାପଦଗୁଡ଼ିକ କର୍ମକୁ ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି। **କର୍ମବାଚ୍ୟରେ କ୍ରିୟାପଦ ଗଠନ ପାଇଁ ମୂଳ ଧାତୁରେ 'ଯ' ପ୍ରତ୍ୟୟ ଯୋଗହୋଇ, ତାହାର 'ସେବ୍' ଧାତୁ ପରି ଆତ୍ମନେପଦୀରେ ରୂପ ହୁଏ।** ୪ର୍ଥ ବାକ୍ୟରେ କର୍ମପଦ 'ଗ୍ରାମଃ' ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷ ଥିବାରୁ କ୍ରିୟାପଦ ପ୍ରଥମପୁରୁଷରେ ରହିଅଛି। ସେହିପରି ୫ମ ଓ ୬ଷ୍ଠ ବାକ୍ୟରେ କର୍ମପଦ 'ତ୍ୱମ୍' ଓ 'ଅହମ୍' ହୋଇଥିବାରୁ କ୍ରିୟାପଦର ପ୍ରୟୋଗ ଯଥାକ୍ରମେ ମଧ୍ୟମପୁରୁଷ ଓ ଉତ୍ତମପୁରୁଷରେ ହୋଇଅଛି।

(ଗ) ଭାବବାଚ୍ୟ[୩]

ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକର:

୭. ଶିଶୁନା କ୍ରନ୍ଦ୍ୟତେ।

୮. ତ୍ୱୟା ହସ୍ୟତେ।

୯. ଅସ୍ମାଭିଃ ସ୍ଥୀୟତେ।

ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ କର୍ମ ନାହିଁ। କର୍ତ୍ତୃପଦର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ନ ଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ଅନୁକ୍ତ କର୍ତ୍ତା ଭାବେ ତୃତୀୟା ବିଭକ୍ତିରେ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଛନ୍ତି। ତେଣୁ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ କ୍ରିୟା ବା ଭାବର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଥିବାରୁ, ଏଗୁଡ଼ିକ ଭାବବାଚ୍ୟ। ଭାବବାଚ୍ୟର କ୍ରିୟାପଦ କର୍ମବାଚ୍ୟପରି ଗଠିତ ହୋଇ ସର୍ବଦା ପ୍ରଥମପୁରୁଷ ଏକବଚନରେ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଥାଏ। କର୍ମବାଚ୍ୟ ଏବଂ ଭାବବାଚ୍ୟରେ କ୍ରିୟା – ସବୁ ଲକାରରେ ଆତ୍ମନେପଦୀ (ସେବ୍ ଧାତୁପରି) ହୁଏ ଏବଂ ଲଟ୍, ବିଧିଲିଙ୍, ଲୋଟ୍ ଓ ଲଙ୍ ଏହି ଚାରିପ୍ରକାରର ଲକାରରେ ଧାତୁ ପରେ 'ଯ' ପ୍ରତ୍ୟୟ ଯୋଗ ହୁଏ।[୪] ସକର୍ମକ ଧାତୁର କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ ଓ କର୍ମବାଚ୍ୟରେ ଏବଂ ଅକର୍ମକ ଧାତୁର କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ ଓ ଭାବବାଚ୍ୟରେ ପ୍ରୟୋଗ ଦେଖାଯାଏ।

୨। "ପ୍ରୟୋଗେ କର୍ମବାଚ୍ୟସ୍ୟ ତୃତୀୟା କର୍ତ୍ତୃକାରକେ।
ପ୍ରଥମାନ୍ତଂ ଭବେତ୍ କର୍ମ କର୍ମାଧୀନଂ କ୍ରିୟାପଦମ୍।।"

୩। "ଭାବବାଚ୍ୟେ କର୍ମାଭାବଃ ତୃତୀୟା କର୍ତ୍ତୃକାରକେ।
ପ୍ରଥମପୁରୁଷସ୍ୟୈକବଚନାନ୍ତଂ କ୍ରିୟାପଦମ୍।।"

୪। "ଭାବେ କର୍ମଣି ବାଚ୍ୟେ ଚ ସଦା ସ୍ୟାଦାତ୍ମନେପଦମ୍।
ଲଡାଦିଷୁ ଚତୁର୍ଷ୍ୱେବ ଯକାରସ୍ୟାଗମୋ ଭବେତ୍।।"

ଯଥା: **ସକର୍ମକ:**

କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ - ଶିଷ୍ୟଃ ବେଦଂ ପଠତି।

କର୍ମବାଚ୍ୟ - ଶିଷ୍ୟେଣ ବେଦଃ ପଠ୍ୟତେ।

ଅକର୍ମକ:

କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ - ଅହଂ ତିଷ୍ଠାମି।

ଭାବବାଚ୍ୟ - ମୟା ସ୍ଥୀୟତେ।

ଏଥିରୁ ଜଣାଗଲା :-

କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟରେ:	**କର୍ମବାଚ୍ୟରେ:**	**ଭାବବାଚ୍ୟରେ:**
୧. **କର୍ତ୍ତା ପ୍ରଧାନ** ବା ଉକ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତିରେ ରହେ।	୧. **କର୍ତ୍ତା ଅପ୍ରଧାନ ବା ଅନୁକ୍ତ** ହୋଇ ତୃତୀୟା ବିଭକ୍ତିରେ ରହେ।	୧.**କର୍ତ୍ତା ଅପ୍ରଧାନ ବା ଅନୁକ୍ତ** ହୋଇ ତୃତୀୟା ବିଭକ୍ତିରେ ରହେ।
୨. **କର୍ମ ଅପ୍ରଧାନ** ବା ଅନୁକ୍ତ, ତେଣୁ ଦ୍ୱିତୀୟା ବିଭକ୍ତିରେ ରହେ।	୨. **କର୍ମ ପ୍ରଧାନ ବା ଉକ୍ତ** । ତେଣୁ ତାହା ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତିରେ ପ୍ରୟୋଗ ହୁଏ।	୨. **କର୍ମ ନ ଥାଏ।** କେବଳ ଅକର୍ମକ ଧାତୁର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଥାଏ।
୩. **କ୍ରିୟାପଦ କର୍ତ୍ତାର ଅଧୀନ** ଅର୍ଥାତ୍ କର୍ତ୍ତା ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଓ ବଚନରେ ଥାଏ, କ୍ରିୟା ସେହି ଅନୁସାରେ ହୋଇଥାଏ।	୩. **କ୍ରିୟାପଦ କର୍ମର ଅଧୀନ** ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ରିୟା କର୍ମର ପୁରୁଷ ଓ ବଚନ ଅନୁସାରେ ହୋଇଥାଏ।	୪. **କ୍ରିୟାପଦ ସର୍ବଦା ଆତ୍ମନେପଦୀ ହୋଇ ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷ ଏକବଚନରେ ପ୍ରୟୋଗ ହୁଏ।**

ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଆମେ କର୍ମ ଓ ଭାବ ବାଚ୍ୟରେ ଧାତୁରୂପ ଓ ବାଚ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆଲୋଚନା କରିବା।

ଅଭ୍ୟାସ

୧। ନିମ୍ନଲିଖିତବାକ୍ୟେଷୁ କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟାନି, କର୍ମବାଚ୍ୟାନି ଭାବବାଚ୍ୟାନି ଚ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଲିଖତ।

(କ) ଗୁରୁଃ ମାଣବକଂ ବଦତି।

(ଖ) ବାଳକେନ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଧାବ୍ୟତେ।

(ଗ) କ୍ଷେତ୍ରପତିଃ ଶୃଗାଳଂ ପଶ୍ୟତି।

(ଘ) ବିଦ୍ୱାନ୍ ସର୍ବୈଃ ପୂଜ୍ୟତେ।

(ଙ) ସର୍ବେ ସଂସ୍କୃତଂ ପଠନ୍ତି।

(ଚ) ତୈଃ ଉଦ୍ୟାନେ ଭ୍ରମ୍ୟତେ।

(ଛ) ଈଶ୍ୱରେଣ ସର୍ବେ ଦୃଶ୍ୟନ୍ତେ।

(ଜ) ସର୍ବେ ଭବନ୍ତୁ ସୁଖିନଃ।

(ଝ) ମୟୂରୈଃ ଆନନ୍ଦେନ ନୃତ୍ୟତେ।

(ଞ) ମୟା ଜଳଂ ପୀୟତେ।

୨। **ନିମ୍ନଲିଖିତବାକ୍ୟେଷୁ କର୍ତ୍ତୃପଦଂ ପରିବର୍ତ୍ତ୍ୟ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ । ଯଥା -**

(କ) ଅହଂ ଚନ୍ଦ୍ରଂ ପଶ୍ୟାମି। ମୟା ଚନ୍ଦ୍ରଃ ଦୃଶ୍ୟତେ।

(ଖ) ସର୍ବେ ଈଶ୍ୱରଂ ପୂଜୟନ୍ତି। ________ ଈଶ୍ୱରଃ ପୂଜ୍ୟତେ।

(ଗ) ଅହଂ କାର୍ଯ୍ୟଂ କରୋମି। ________ କାର୍ଯ୍ୟଂ କ୍ରିୟତେ।

(ଘ) ପୁତ୍ରଃ ଜନକଂ ସେବତେ। ________ ଜନକଃ ସେବ୍ୟତେ।

(ଙ) ଛାତ୍ରାଃ ବିଦ୍ୟାଳୟେ କ୍ରୀଡନ୍ତି। ________ ବିଦ୍ୟାଳୟେ କ୍ରୀଡ୍ୟତେ।

(ଚ) ଶ୍ୱା ପ୍ରାନ୍ତରେ ଧାବତି। ________ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଧାବ୍ୟତେ।

(ଛ) ଶିକ୍ଷକଃ ଛାତ୍ରାନ୍ ପୃଚ୍ଛତି। ________ ଛାତ୍ରାଃ ପୃଚ୍ଛ୍ୟନ୍ତେ।

୩। **ନିମ୍ନଲିଖିତ - ବାକ୍ୟେଷୁ କର୍ମପଦଂ ପରିବର୍ତ୍ତ୍ୟ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନପୂରଣଂ କୁରୁତ। ଯଥା-**

(କ) ଛାତ୍ରଃ ବିଦ୍ୟାଳୟଂ ଗଚ୍ଛତି। ଛାତ୍ରେଣ ବିଦ୍ୟାଳୟଃ ଗମ୍ୟତେ।

(ଖ) ଗୁରବଃ ଛାତ୍ରାନ୍ ଉପଦିଶନ୍ତି। ଗୁରୁଭିଃ ________ ଉପଦିଶ୍ୟନ୍ତେ।

(ଗ) ଆବାଂ ଗ୍ରାମଂ ଗଚ୍ଛାବଃ। ଆବାଭ୍ୟାଂ ________ ଗମ୍ୟତେ।

(ଘ) ତୌ କାର୍ଯ୍ୟଂ କୁରୁତଃ। ତାଭ୍ୟାଂ ________ କ୍ରିୟତେ।

(ଙ) ବାଳଃ ପୁସ୍ତକଂ ପଠତି। ବାଳେନ ________ ପଠ୍ୟତେ।

(ଚ) ଶିଶୁଃ ଚନ୍ଦ୍ରଂ ପଶ୍ୟତି। ଶିଶୁନା ________ ଦୃଶ୍ୟତେ।

୪। **ନିମ୍ନଲିଖିତେଷୁ ବାକ୍ୟେଷୁ କ୍ରିୟାପଦାନି ଲିଖିତ୍ୱା ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ। ଯଥା-**

(କ) ଈଶ୍ୱରଃ ଲୋକାନ୍ ପଶ୍ୟତି। ଈଶ୍ୱରେଣ ଲୋକାଃ ଦୃଶ୍ୟନ୍ତେ।

(ଖ) ଅହଂ ପାଠାନ୍ ପଠାମି। ମୟା ପାଠାଃ ________।

(ଗ) ବାଳିକାଃ ତତ୍ର କ୍ରୀଡନ୍ତି। ବାଳିକାଭିଃ ତତ୍ର ________।

(ଘ) ଛାତ୍ରାଃ ମାର୍ଗେ ଗଚ୍ଛନ୍ତି। ଛାତ୍ରୈଃ ମାର୍ଗେ ________।

(ଙ) ସୀତା ଫଳାନି ଖାଦତି। ସୀତୟା ଫଳାନି ________।

(ଚ) ସଃ ଲେଖଂ ଲିଖତି। ତେନ ଲେଖଃ ________।

୫। **ବନ୍ଧନୀମଧ୍ୟାତ୍ ଉପଯୁକ୍ତ କ୍ରିୟାପଦାନି ବ୍ୟବହୃତ୍ୟ ରାମସ୍ୟ ଦିନଚର୍ଯ୍ୟାଂ ଜ୍ଞାତୁଂ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନପୂରଣଂ କ୍ରିୟତାମ୍।**

ରାମେଣ
- ପ୍ରାତଃ ବ୍ୟାୟାମଃ -----।
- ତଦନନ୍ତରଂ ଦୁଗ୍ଧଂ ----।
- ପାଠଃ ---------।
- ଦଶବାଦନେ ବିଦ୍ୟାଳୟଃ -----।
- ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ସନ୍ତୁଳିତାହାରଃ -------।
- ଚତୁର୍ବାଦନେ ଗୃହଂ --------।
- ଦୂରଦର୍ଶନେ ନାଟକଂ ନ ------।

(ପଠ୍ୟତେ, ଖାଦ୍ୟତେ, ଦୃଶ୍ୟତେ, ପୀୟତେ, କ୍ରିୟତେ, ଗମ୍ୟତେ, ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତ୍ୟତେ)

କର୍ମ ଓ ଭାବବାଚ୍ୟରେ ଧାତୁରୂପ

କର୍ମ ବା ଭାବ ଉକ୍ତ ହେଲେ ଧାତୁ କେବଳ ଆତ୍ମନେପଦୀ ହୁଏ। ଲଟ୍, ଲୋଟ୍, ବିଧିଲିଙ୍ ଏବଂ ଲଙ୍‌ଲକାରରେ ଧାତୁ ଓ ପ୍ରତ୍ୟୟ ମଧ୍ୟରେ ଯକ୍ (ଯ) ଆଗମ ହୁଏ। ମାତ୍ର ଲୃଟ୍ ଲକାରରେ 'ଯ' ଆଗମ ହୁଏ ନାହିଁ। ଧାତୁପରେ 'ଯ' ର ଆଗମ ହେଲେ କେତେକ ଧାତୁରୂପରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ। ଯଥା-

(୧) ଦା, ଧା, ମା, ସ୍ଥା, ଗୈ (ଗା), ହା ଓ ପା (ପାନାର୍ଥ) ଧାତୁର ଆକାର ସ୍ଥାନରେ 'ଈ' କାର ହୁଏ। ଯଥା-

ଦା - ଦୀୟତେ। ମା - ମୀୟତେ। ଗୈ - ଗୀୟତେ।

ଧା - ଧୀୟତେ। ସ୍ଥା - ସ୍ଥୀୟତେ। ପା - ପୀୟତେ ଇତ୍ୟାଦି।

ମାତ୍ର ଉକ୍ତ ଧାତୁମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ସାଧାରଣତଃ ଆକାରାନ୍ତ ଧାତୁମାନଙ୍କର 'ଆ'କାରର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ନାହିଁ। ଯଥା:- ପା (ରକ୍ଷାର୍ଥ) - ପାୟତେ, ଯା- ଯାୟତେ ଓ ବା - ବାୟତେ ଇତ୍ୟାଦି।

(୨) ଧାତୁଶେଷରେ ଥିବା ହ୍ରସ୍ୱସ୍ୱର ଦୀର୍ଘ ହୁଏ। ଯଥା - ଶ୍ରୁ - ଶ୍ରୂୟତେ, ଜି - ଜୀୟତେ, ଚି - ଚୀୟତେ, ସ୍ତୁ - ସ୍ତୂୟତେ ଇତ୍ୟାଦି।

(୩) ଧାତୁ ଶେଷରେ ଥିବା **'ଋ' ସ୍ଥାନରେ** 'ରି' ହୁଏ। ଯଥା -

ହୃ - ହ୍ରିୟତେ, କୃ - କ୍ରିୟତେ, ମୃ - ମ୍ରିୟତେ, ସୃ - ସ୍ରିୟତେ ଇତ୍ୟାଦି।

ମାତ୍ର ନିମ୍ନଲିଖିତ ଧାତୁମାନଙ୍କର **'ଋ' ସ୍ଥାନରେ 'ଅର୍'** ହୁଏ। ଯଥା -

ଋ - ଅର୍ଯ୍ୟତେ, ସ୍ମୃ - ସ୍ମର୍ଯ୍ୟତେ, ଜାଗୃ - ଜାଗର୍ଯ୍ୟତେ ଇତ୍ୟାଦି।

(୪) ଧାତୁଶେଷରେ ଥିବା **'ୠ'** ସ୍ଥାନରେ 'ଈର୍' ହୁଏ। ଯଥା -

ତୄ - ତୀର୍ଯ୍ୟତେ, କୄ - କୀର୍ଯ୍ୟତେ, ସ୍ତୄ - ସ୍ତୀର୍ଯ୍ୟତେ ଇତ୍ୟାଦି । ମାତ୍ର ପୄ ଧାତୁର 'ର' ସ୍ଥାନରେ 'ଊର୍' ହୁଏ। ଯଥା :- ପୃ - ପୂର୍ଯ୍ୟତେ।

(୫) ଧାତୁର ଉପଧାସ୍ଥିତ 'ନ୍'କାରର ଲୋପ ହୁଏ। ଯଥା:- ମନ୍ଥ୍ - ମଥ୍ୟତେ, ବନ୍ଧ୍ - ବଧ୍ୟତେ, ଦନ୍‌ଶ୍ - ଦଶ୍ୟତେ, ଭନ୍‌ଜ - ଭଜ୍ୟତେ ଓ ଭ୍ରନ୍‌ଶ - ଭ୍ରଶ୍ୟତେ ଇତ୍ୟାଦି।

(୬) ବଦ୍, ବଚ୍, ବସ୍, ବହ୍, ବପ୍ ଓ ସ୍ୱପ୍ ପ୍ରଭୃତି ଧାତୁର ଆକାର ସହ 'ବ୍' ସ୍ଥାନରେ 'ଉ' ହୁଏ । ଯଥା – ବଚ୍ – ଉଚ୍ୟତେ, ବଦ୍ – ଉଦ୍ୟତେ, ବସ୍ – ଉଷ୍ୟତେ, ବପ୍ – ଉପ୍ୟତେ, ସ୍ୱପ୍ – ସୁପ୍ୟତେ ଇତ୍ୟାଦି ।

(୭) ଯଜ୍ ଧାତୁର ଆକାର ସହ 'ଯ୍' ସ୍ଥାନରେ ଇ ହୁଏ । ଯଥା – ଯଜ୍ – ଇଜ୍ୟତେ ।

(୮) ଣିଜନ୍ତ ଧାତୁର ଣିଚ୍ (ଇ) ଲୋପ ହୁଏ । ଯଥା – ସ୍ଥାପି – ସ୍ଥାପ୍ୟତେ, କାରି – କାର୍ଯ୍ୟତେ, ଭାବି – ଭାବ୍ୟତେ, ଦର୍ଶି– ଦର୍ଶ୍ୟତେ ଇତ୍ୟାଦି ।

(୯) ସାଧାରଣ ନିୟମର ବହିର୍ଭୂତ ଧାତୁଗୁଡିକ ଯଥା – ଶୀ – ଶଯ୍ୟତେ, ଗ୍ରହ୍ – ଗୃହ୍ୟତେ, ପ୍ରଚ୍ଛ୍ – ପୃଚ୍ଛ୍ୟତେ, ବ୍ୟଧ୍ – ବିଧ୍ୟତେ, ହ୍ୱେ–ହୂୟତେ, ଶାସ୍ – ଶିଷ୍ୟତେ, ଖନ୍ – ଖନ୍ୟତେ ବା ଖାୟତେ ।

(୧୦) କେତେକ ପ୍ରଚଳିତ ଧାତୁର କର୍ମ ଓ ଭାବବାଚ୍ୟରେ ଲଟ୍, ବିଧିଲିଙ୍, ଲୋଟ୍, ଲଙ୍, ଲୃଟ୍ ଲକାରରେ ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷ ଏକବଚନରେ ନିଷ୍ପନ୍ନ କ୍ରିୟାପଦ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା ।

ଭୂ ଓ ଅସ୍	:	ଭୂୟତେ, ଭୂୟେତ, ଭୂୟତାମ୍, ଅଭୂୟତ, ଭବିଷ୍ୟତେ ।
ଗମ୍	:	ଗମ୍ୟତେ, ଗମ୍ୟେତ, ଗମ୍ୟତାମ୍, ଅଗମ୍ୟତ, ଗଂସ୍ୟତେ ।
ହସ୍	:	ହସ୍ୟତେ, ହସ୍ୟେତ, ହସ୍ୟତାମ୍, ଅହସ୍ୟତ, ହସିଷ୍ୟତେ ।
ଲଭ୍	:	ଲଭ୍ୟତେ, ଲଭ୍ୟେତ, ଲଭ୍ୟତାମ୍, ଅଲଭ୍ୟତ, ଲପ୍ସ୍ୟତେ ।
କଥ୍	:	କଥ୍ୟତେ, କଥ୍ୟେତ, କଥ୍ୟତାମ୍, ଅକଥ୍ୟତ, କଥୟିଷ୍ୟତେ ।
ପ୍ର+ନମ୍	:	ପ୍ରଣମ୍ୟତେ, ପ୍ରଣମ୍ୟେତ, ପ୍ରଣମ୍ୟତାମ୍, ପ୍ରାଣମ୍ୟତ, ପ୍ରଣଂସ୍ୟତେ ।
ଦା	:	ଦୀୟତେ, ଦୀୟେତ, ଦୀୟତାମ୍, ଅଦୀୟତ, ଦାସ୍ୟତେ ।
ପା(ପାନେ)	:	ପୀୟତେ, ପୀୟେତ, ପୀୟତାମ୍, ଅପୀୟତ, ପାସ୍ୟତେ ।
ସ୍ଥା	:	ସ୍ଥୀୟତେ, ସ୍ଥୀୟେତ, ସ୍ଥୀୟତାମ୍, ଅସ୍ଥୀୟତ, ସ୍ଥାସ୍ୟତେ ।
ପା(ପାଳନେ)	:	ପାୟତେ, ପାୟେତ, ପାୟତାମ୍, ଅପାୟତ, ପାସ୍ୟତେ ।
କୃ	:	କ୍ରିୟତେ, କ୍ରିୟେତ, କ୍ରିୟତାମ୍, ଅକ୍ରିୟତ, କରିଷ୍ୟତେ ।
ନୀ	:	ନୀୟତେ, ନୀୟେତ, ନୀୟତାମ୍, ଅନୀୟତ, ନେଷ୍ୟତେ ।
ତ୍ୟଜ୍	:	ତ୍ୟଜ୍ୟତେ, ତ୍ୟଜ୍ୟେତ, ତ୍ୟଜ୍ୟତାମ୍, ଅତ୍ୟଜ୍ୟତ, ତ୍ୟକ୍ଷ୍ୟତେ ।
ପଠ୍	:	ପଠ୍ୟତେ, ପଠ୍ୟେତ, ପଠ୍ୟତାମ୍, ଅପଠ୍ୟତ, ପଠିଷ୍ୟତେ ।
ମୃ	:	ମ୍ରିୟତେ, ମ୍ରିୟେତ, ମ୍ରିୟତାମ୍, ଅମ୍ରିୟତ, ମରିଷ୍ୟତେ ।
ସେବ୍	:	ସେବ୍ୟତେ, ସେବ୍ୟେତ, ସେବ୍ୟତାମ୍, ଅସେବ୍ୟତ, ସେବିଷ୍ୟତେ ।
ପତ୍	:	ପତ୍ୟତେ, ପତ୍ୟେତ, ପତ୍ୟତାମ୍, ଅପତ୍ୟତ, ପତିଷ୍ୟତେ ।
ଯାଚ୍	:	ଯାଚ୍ୟତେ, ଯାଚ୍ୟେତ, ଯାଚ୍ୟତାମ୍, ଅଯାଚ୍ୟତ, ଯାଚିଷ୍ୟତେ ।
ବସ୍	:	ଉଷ୍ୟତେ, ଉଷ୍ୟେତ, ଉଷ୍ୟତାମ୍, ଔଷ୍ୟତ, ବତ୍ସ୍ୟତେ ।
ସ୍ୱପ୍	:	ସୁପ୍ୟତେ, ସୁପ୍ୟେତ, ସୁପ୍ୟତାମ୍, ଅସୁପ୍ୟତ, ସ୍ୱପ୍ସ୍ୟତେ ।

ଦନଶ୍	:	ଦଶ୍ୟତେ, ଦଶ୍ୟେତ, ଦଶ୍ୟତାମ୍, ଅଦଶ୍ୟତ, ଦଙ୍‌କ୍ଷ୍ୟତେ।
ସ୍ତୁ	:	ସ୍ତୂୟତେ, ସ୍ତୂୟେତ, ସ୍ତୂୟତାମ୍, ଅସ୍ତୂୟତ, ସ୍ତୋଷ୍ୟତେ।
ଶ୍ରୁ	:	ଶ୍ରୂୟତେ, ଶ୍ରୂୟେତ, ଶ୍ରୂୟତାମ୍, ଅଶ୍ରୂୟତ, ଶ୍ରୋଷ୍ୟତେ।
ଗୈ	:	ଗୀୟତେ, ଗୀୟେତ, ଗୀୟତାମ୍, ଅଗୀୟତ, ଗାସ୍ୟତେ।
ସ୍ମୃ	:	ସ୍ମର୍ଯ୍ୟତେ, ସ୍ମର୍ଯ୍ୟେତ, ସ୍ମର୍ଯ୍ୟତାମ୍, ଅସ୍ମର୍ଯ୍ୟତ, ସ୍ମରିଷ୍ୟତେ।
ବ୍ରୂ	:	ଉଚ୍ୟତେ, ଉଚ୍ୟେତ, ଉଚ୍ୟତାମ୍, ଔଚ୍ୟତ, ବକ୍ଷ୍ୟତେ।
ବଦ୍	:	ଉଦ୍ୟତେ, ଉଦ୍ୟେତ, ଉଦ୍ୟତାମ୍, ଔଦ୍ୟତ, ବଦିଷ୍ୟତେ।
ଶୀ	:	ଶଯ୍ୟତେ, ଶଯ୍ୟେତ, ଶଯ୍ୟତାମ୍, ଅଶଯ୍ୟତ, ଶୟିଷ୍ୟତେ।
ଜି	:	ଜୀୟତେ, ଜୀୟେତ, ଜୀୟତାମ୍, ଅଜୀୟତ, ଜେଷ୍ୟତେ।
ଗ୍ରହ୍	:	ଗୃହ୍ୟତେ, ଗୃହ୍ୟେତ, ଗୃହ୍ୟତାମ୍, ଅଗୃହ୍ୟତ, ଗ୍ରହୀଷ୍ୟତେ।
ପ୍ରଚ୍ଛ୍	:	ପୃଚ୍ଛ୍ୟତେ, ପୃଚ୍ଛ୍ୟେତ, ପୃଚ୍ଛ୍ୟତାମ୍, ଅପୃଚ୍ଛ୍ୟତ, ପ୍ରକ୍ଷ୍ୟତେ।
ଶାସ୍	:	ଶିଷ୍ୟତେ, ଶିଷ୍ୟେତ, ଶିଷ୍ୟତାମ୍, ଅଶିଷ୍ୟତ, ଶାସିଷ୍ୟତେ।
ଲିଖ୍	:	ଲିଖ୍ୟତେ, ଲିଖ୍ୟେତ, ଲିଖ୍ୟତାମ୍, ଅଲିଖ୍ୟତ, ଲେଖିଷ୍ୟତେ।
ନମ୍	:	ନମ୍ୟତେ, ନମ୍ୟେତ, ନମ୍ୟତାମ୍, ଅନମ୍ୟତ, ନଂସ୍ୟତେ।
ଦୃଶ୍	:	ଦୃଶ୍ୟତେ, ଦୃଶ୍ୟେତ, ଦୃଶ୍ୟତାମ୍, ଅଦୃଶ୍ୟତ, ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟତେ।
ଆସ୍	:	ଆସ୍ୟତେ, ଆସ୍ୟେତ, ଆସ୍ୟତାମ୍, ଆସ୍ୟତ, ଆସିଷ୍ୟତେ।
ଖାଦ୍	:	ଖାଦ୍ୟତେ, ଖାଦ୍ୟେତ, ଖାଦ୍ୟତାମ୍, ଅଖାଦ୍ୟତ, ଖାଦିଷ୍ୟତେ।
ଭୁଜ୍	:	ଭୁଜ୍ୟତେ, ଭୁଜ୍ୟେତ, ଭୁଜ୍ୟତାମ୍, ଅଭୁଜ୍ୟତ, ଭୋକ୍ଷ୍ୟତେ।
ଯା	:	ଯାୟତେ, ଯାୟେତ, ଯାୟତାମ୍, ଅଯାୟତ, ଯାସ୍ୟତେ।
ଯୁଧ୍	:	ଯୁଧ୍ୟତେ, ଯୁଧ୍ୟେତ, ଯୁଧ୍ୟତାମ୍, ଅଯୁଧ୍ୟତ, ଯୋତ୍ସ୍ୟତେ।
ରୁଦ୍	:	ରୁଦ୍ୟତେ, ରୁଦ୍ୟେତ, ରୁଦ୍ୟତାମ୍, ଅରୁଦ୍ୟତ, ରୋଦିଷ୍ୟତେ।
ଜ୍ଞା	:	ଜ୍ଞାୟତେ, ଜ୍ଞାୟେତ, ଜ୍ଞାୟତାମ୍, ଅଜ୍ଞାୟତ, ଜ୍ଞାସ୍ୟତେ।

ଅଭ୍ୟାସ

୧। ବନ୍ଧନୀମଧ୍ୟାତ୍ ଯଥାର୍ଥପଦଂ ନିରୂପ୍ୟ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ।

ଯଥା – ବିଦ୍ୟାହୀନାଃ ନ ଶୋଭନ୍ତେ

ବିଦ୍ୟାହୀନୈଃ ନ ଶୁଭ୍ୟତେ। (ଶୁଭ୍ୟତେ / ଶୋଭ୍ୟତେ)

(i) ଛାତ୍ରଃ ଛାତ୍ରାବାସେ ତିଷ୍ଠତି।

ଛାତ୍ରେଣ ଛାତ୍ରାବାସେ ________। (ସ୍ଥାୟତେ / ସ୍ଥୀୟତେ)

(ii) ଧେନବଃ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଭ୍ରମନ୍ତି ।

ଧେନୁଭିଃ ପ୍ରାନ୍ତରେ ________ । (ଭ୍ରାମ୍ୟତେ / ଭ୍ରମ୍ୟତେ)

(iii) ଶିକ୍ଷକଃ ଛାତ୍ରଂ ପୃଚ୍ଛତି ।

ଶିକ୍ଷକେଣ ଛାତ୍ରଃ ________ । (ପ୍ରଚ୍ଛ୍ୟତେ / ପୃଚ୍ଛ୍ୟତେ)

(iv) ଶିଶୁଃ ହସତି ।

ଶିଶୁନା ________ । (ହସ୍ୟତେ / ହାସ୍ୟତେ)

(v) ପିତା ପୁତ୍ରଂ ପାତି ।

ପିତ୍ରା ପୁତ୍ରଃ ________ । (ପୀୟତେ / ପାୟତେ)

(iv) ଭକ୍ତଃ ସଂସାରଂ ତରତି ।

ଭକ୍ତେନ ସଂସାରଃ ________ । (ତର୍ଯ୍ୟତେ / ତୀର୍ଯ୍ୟତେ)

୨। ଅତ୍ର ଦ୍ୱୟୋଃ ମିତ୍ରୟୋଃ ବାର୍ତ୍ତାଳାପଃ ଦତ୍ତଃ। ପ୍ରକାଶଃ ପ୍ରଶ୍ନାନ୍ କରୋତି, ଶତାବ୍ଦୀ ଉତ୍ତରାଣି ଦଦାତି। ଉଦାହରଣମନୁସୃତ୍ୟ ଶତାବ୍ଦ୍ୟାଃ ଉତ୍ତରାଣି କର୍ମବାଚ୍ୟେ ଲିଖତ।

ଯଥା:-

ପ୍ରକାଶଃ- ଶତାବ୍ଦି ! ତ୍ୱଂ କିଂ ପ୍ରାତଃ ଚତୁର୍ବାଦନେ ଉତ୍ତିଷ୍ଠସି ?
ଶତାବ୍ଦୀ - ଆମ୍, ମୟା ପ୍ରାତଃ ଚତୁର୍ବାଦନେ ଉତ୍‌ଥୀୟତେ ।

ପ୍ରକାଶଃ - କିଂ ତ୍ୱଂ ପ୍ରାତରୁତ୍‌ଥାୟ ଭ୍ରମସି, କ୍ରୀଡସି ପଠସି ଚ ?
ଶତାବ୍ଦୀ - ଆମ୍, ମୟା ପ୍ରାତରୁତ୍‌ଥାୟ _______ _______ _______ ଚ ।

ପ୍ରକାଶଃ - କିଂ ତବ ଅଗ୍ରଜଃ ଅଭିନୟଂ କରୋତି ?
ଶତାବ୍ଦୀ - ନହି, ମମ _______ _______ _______ ।

ପ୍ରକାଶଃ - ତବ ପିତାମହଃ ବାଟିକାଂ ସିଞ୍ଚତି କିମ୍ ?
ଶତାବ୍ଦୀ - ଆମ୍, ମମ _______ _______ _______ ।

ପ୍ରକାଶଃ - ତବ ଅନୁଜଃ କଥାଂ ବଦତି କିମୁ ?

ଶତାବ୍ଦୀ - ଆମ୍, ମମ _______ _______ _______ ।

ପ୍ରକାଶଃ - ଅତ୍ର ମଶକାଃ ଦଶନ୍ତି କିମୁ ?

ଶତାବ୍ଦୀ - ଆମ୍, ଅତ୍ର _______ _______ ।

ବାଚ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ

ସକର୍ମକ କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟକୁ କର୍ମବାଚ୍ୟରେ ଓ ଅକର୍ମକ କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟକୁ ଭାବବାଚ୍ୟରେ ଏବଂ କର୍ମ ଓ ଭାବବାଚ୍ୟକୁ କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟରେ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ବାଚ୍ୟପରିବର୍ତ୍ତନ ବା ବାଚ୍ୟାନ୍ତର କୁହାଯାଏ। ବାଚ୍ୟପରିବର୍ତ୍ତନ କଲାବେଳେ ବିଶେଷଣ ସହିତ କର୍ତ୍ତା ଓ କର୍ମର ଏବଂ ସମାପିକା କ୍ରିୟାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ। ଅସମାପିକା କ୍ରିୟା, ତାହାର କର୍ମ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରକ ବା ବିଭକ୍ତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଏ ନାହିଁ।[୧]

(କ) ତିଙନ୍ତ କ୍ରିୟାର ବାଚ୍ୟପରିବର୍ତ୍ତନ

(ସକର୍ମକ) କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ:	**କର୍ମବାଚ୍ୟ**
୧. ରାମଃ ବନଂ ଗଚ୍ଛତି।	ରାମେଣ ବନଂ ଗମ୍ୟତେ।
୨. ରାଜା ବ୍ରାହ୍ମଣାୟ ଧନଂ ଦଦାତି।	ରାଜ୍ଞା ବ୍ରାହ୍ମଣାୟ ଧନଂ ଦୀୟତେ।
୩. ବାନରଃ ବୃକ୍ଷାତ୍ ଫଳଂ ଖାଦତି।	ବାନରେଣ ବୃକ୍ଷାତ୍ ଫଳଂ ଖାଦ୍ୟତେ।
୪. ତ୍ୱଂ ମୟା ସହ ଗ୍ରାମଂ ଗଚ୍ଛସି।	ତ୍ୱୟା ମୟା ସହ ଗ୍ରାମଃ ଗମ୍ୟତେ।
(ଅକର୍ମକ) କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ	**ଭାବବାଚ୍ୟ**
୧. ବାଳକଃ ଶୀଘ୍ରଂ ଧାବତି।	ବାଳକେନ ଶୀଘ୍ରଂ ଧାବ୍ୟତେ।
୨. ବୃକ୍ଷାତ୍ ପତ୍ରାଣି ପତନ୍ତି।	ବୃକ୍ଷାତ୍ ପତ୍ରୈଃ ପତ୍ୟତେ।
୩. ତ୍ୱମ୍ ଅତ୍ର କ୍ରୀଡସି।	ତ୍ୱୟା ଅତ୍ର କ୍ରୀଡ୍ୟତେ।
୪. ଶ୍ୱା ପ୍ରାନ୍ତରେ ଭ୍ରମତି।	ଶୁନା ପ୍ରାନ୍ତରେ ଭ୍ରମ୍ୟତେ।

ମନେରଖ : କେତେକ ଧାତୁ ନିତ୍ୟ ଅକର୍ମକ ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କର କର୍ମ ସାଧାରଣତଃ ନ ଥାଏ। କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟକେତେକ ସକର୍ମକ ଧାତୁକୁ ବାକ୍ୟରେ ଅକର୍ମକ ଭଳି ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଏ।

ଯଥା – (ନିତ୍ୟ ଅକର୍ମକ) ୧. ବାଳକଃ କ୍ରନ୍ଦତି

୨. ଶିଶବଃ ହସନ୍ତି।

ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ରନ୍ଦ୍ ଓ ହସ୍ ଧାତୁ ନିତ୍ୟ ଅକର୍ମକ, ଏମାନେ କର୍ମ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ, କେତେକ ସକର୍ମକ ଧାତୁ କର୍ମ ନ ନେଇ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲେ ତାକୁ ସକର୍ମକ ଧାତୁର ଅକର୍ମକ ପ୍ରୟୋଗ କୁହାଯାଏ। ଯଥା –

(୧) ରାମଃ ଖାଦତି। (୨) ଅହଂ ଲିଖାମି।

ଏଠାରେ ଖାଦ୍ ଓ ଲିଖ୍ ଧାତୁର ଅକର୍ମକ ଭାବେ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି ଯଦିଓ 'ଅନ୍ନମ୍' ଓ 'ପତ୍ରମ୍' ଇତ୍ୟାଦି କର୍ମପଦ ଏଠାରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇପାରେ।

୧। "କର୍ତ୍ତୃ-କର୍ମ-କ୍ରିୟାଶ୍ଚୈବ କର୍ତ୍ତୃ-କର୍ମ-ବିଶେଷଣମ୍।
ବାଚ୍ୟାନ୍ତରଂ କର୍ତ୍ତୁମିଚ୍ଛୁରେତାନି ପରିବର୍ତ୍ତୟେତ୍।।"

ଦ୍ୱିକର୍ମକ କ୍ରିୟାର ବାଚ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ

କେତେକ ସକର୍ମକ ଧାତୁର ଦୁଇଟି କର୍ମ ଥାଏ। ତାକୁ ଦ୍ୱିକର୍ମକ ଧାତୁ କୁହାଯାଏ। ଦ୍ୱିକର୍ମକ ଧାତୁଗୁଡ଼ିକ ଦୁହାଦି[1] ଓ ନ୍ୟାଦି[2] ଏହିପରି ଦୁଇଟି ଗଣରେ ରହିଛନ୍ତି। ଏହି ଦୁଇଟି କର୍ମ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ମୁଖ୍ୟ କର୍ମ ଓ ଅନ୍ୟଟି ଗୌଣ କର୍ମ। ମୁଖ୍ୟ ଓ ଗୌଣ କର୍ମର ନିରୂପଣ କର୍ତ୍ତାର ଅଭୀଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରାଯାଏ। ଯଥା - ଗୋପାଳଃ ଗାଂ **ଦୁଗ୍ଧଂ** ଦୋଗ୍ଧି।

ଏହି ବାକ୍ୟରେ 'ଦୁଗ୍ଧ' ହିଁ କର୍ତ୍ତାର ଈପ୍ସିତ। ଏଣୁ 'ଦୁଗ୍ଧ' ମୁଖ୍ୟ କର୍ମ। ସାଧାରଣତଃ ବାଚ୍ୟାନ୍ତରବେଳେ **ନ୍ୟାଦି ଗଣୀୟ ଚାରିଗୋଟି ଧାତୁର ମୁଖ୍ୟକର୍ମ କର୍ମବାଚ୍ୟରେ ଉକ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରଥମାବିଭକ୍ତିରେ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଥାଏ। ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ସମସ୍ତ ଦୁହାଦି ଦ୍ୱିକର୍ମକ ଧାତୁମାନଙ୍କର ଗୌଣ ବା ଅପ୍ରଧାନ କର୍ମ ଉକ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରଥମାବିଭକ୍ତିରେ ପ୍ରୟୋଗ ହୁଏ ଏବଂ କ୍ରିୟା ତଦନୁସାରୀ ହୋଇଥାଏ।**[3]

(କ) ଦୁହାଦି -

କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ		**କର୍ମବାଚ୍ୟ**
୧. ଗୋପାଳଃ ଗାଂ ଦୁଗ୍ଧଂ ଦୋଗ୍ଧି	-	ଗୋପାଳେନ ଗୌଃ ଦୁଗ୍ଧଂ ଦୁହ୍ୟତେ।
୨. ଗୁରୁଃ ଶିଷ୍ୟଂ ପ୍ରଶ୍ନଂ ପୃଚ୍ଛତି	-	ଗୁରୁଣା ଶିଷ୍ୟଃ ପ୍ରଶ୍ନଂ ପୃଚ୍ଛ୍ୟତେ।

(ଖ) ନ୍ୟାଦି

୧. କୃଷକଃ ଛାଗଂ ଗ୍ରାମଂ ନୟତି - କୃଷକେଣ ଛାଗଃ ଗ୍ରାମଂ ନୀୟତେ।

୨. ପ୍ରଭୁଃ ଭୃତ୍ୟଂ ଗୃହଂ କର୍ଷତି - ପ୍ରଭୁଣା ଭୃତ୍ୟଃ ଗୃହଂ କୃଷ୍ୟତେ।

ଅଭ୍ୟାସ

୧। ନିମ୍ନଲିଖିତବାକ୍ୟାନି କର୍ମବାଚ୍ୟେ ପରିବର୍ତ୍ତୟତ।

ଯଥା -

କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟେ	**କର୍ମବାଚ୍ୟେ**
ସଃ ବ୍ୟାଘ୍ରଂ ପଶ୍ୟତି।	ତେନ ବ୍ୟାଘ୍ରଃ ଦୃଶ୍ୟତେ।
(କ) ଏକଃ ଚନ୍ଦ୍ରଃ ତମୋ ହନ୍ତି।	________________
(ଖ) ଅହଂ ପିତରଂ ବନ୍ଦେ।	________________
(ଗ) ସୀତା ଗୀତଂ ଗାୟତି।	________________
(ଘ) ରମେଶଃ ଗ୍ରାମମ୍ ଅଗଚ୍ଛତ୍।	________________
(ଙ) ସୈନିକାଃ ଦେଶଂ ରକ୍ଷନ୍ତି।	________________
(ଚ) ଛାତ୍ରଃ ପାଠଂ ପଠେତ୍।	________________

୧। ଦୁହାଦି - ଦୁହ୍, ଯାଚ୍, ପଚ୍, ଦଣ୍ଡ୍, ରୁଧ୍, ପ୍ରଚ୍ଛ, ଚି, ବ୍ରୂ, ଶାସ୍, ଜି, ମନ୍ଥ୍ ଓ ମୁଷ୍।

୨। ନ୍ୟାଦି - ନୀ, ହୃ, କୃଷ୍ ଓ ବହ୍।

୩। "ଗୌଣେ କର୍ମଣି ଦୁହ୍ୟାଦେଃ ପ୍ରଧାନେ ନୀହୃକୃଷ୍‌ବହାମ୍।
ବିଭକ୍ତିଃ ପ୍ରଥମା ଜ୍ଞେୟା ଦ୍ୱିତୀୟା ସ୍ୟାଉଦନ୍ୟତଃ।।"

୨। ନିମ୍ନଲିଖିତାନି ବାକ୍ୟାନି ଭାବବାଚ୍ୟେ ପରିବର୍ତ୍ତୟତ।

କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟମ୍	**ଭାବବାଚ୍ୟମ୍**
ଯଥା :- ବାଳକାଃ ହସନ୍ତି।	ବାଳକୈଃ ହସ୍ୟତେ।
(କ) ବୃକ୍ଷାତ୍ ଫଳାନି ପତନ୍ତି।	____________
(ଖ) ଶିଶୁଃ ଭୃଶଂ କ୍ରନ୍ଦତି।	____________
(ଗ) ନୃପଃ ଶତ୍ରୁଂ ହନ୍ତି।	____________
(ଘ) ଅଳସଃ ଦିବସେ ଶେତେ।	____________
(ଙ) ଲତା ଶୀଘ୍ରଂ ବର୍ଦ୍ଧତେ।	____________
(ଚ) ସିଂହଃ ବନେ ଗର୍ଜତି।	____________
(ଛ) ଛାତ୍ରାଃ ଛାତ୍ରାବାସେ ତିଷ୍ଠନ୍ତି।	____________

(ଖ) କୃଦନ୍ତ କ୍ରିୟାର ବାଚ୍ୟପରିବର୍ତ୍ତନ

'ତିଙନ୍ତ' କ୍ରିୟାର ଯେପରି କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ, କର୍ମବାଚ୍ୟ ଓ ଭାବବାଚ୍ୟରେ ପ୍ରୟୋଗ ଅଛି, କୃଦନ୍ତ କ୍ରିୟାର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବାଚ୍ୟରେ ପ୍ରୟୋଗ ଦେଖାଯାଏ। କାରଣ ନିଷ୍ଠା (କ୍ତ ଓ କ୍ତବତୁ) ଏବଂ କୃତ୍ୟ (ତବ୍ୟ, ଅନୀୟ, ଯତ୍, ଣ୍ୟତ୍ ଓ କ୍ୟପ୍) ପ୍ରତ୍ୟୟ ନିଷ୍ପନ୍ନ ପଦଗୁଡ଼ିକ ବାକ୍ୟରେ ସମାପିକା କ୍ରିୟାରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଅନ୍ତି।

ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର:

କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ	**କର୍ମବାଚ୍ୟ**
(i) ସଃ ବିଦ୍ୟାଳୟଂ ଗତଃ।	(i) ତେନ ବିଦ୍ୟାଳୟଃ ଗତଃ।
(ii) ଅହଂ ବେଦଂ ପଠିତବାନ୍।	(ii) ମୟା ବେଦଃ ପଠିତଃ।
(iii) ମାତା କନ୍ୟାମ୍ ଉକ୍ତବତୀ।	(iii) ମାତ୍ରା କନ୍ୟା ଉକ୍ତା।
(iv) ବାନରଃ ଫଳାନି ଖାଦିତବାନ୍।	(iv) ବାନରେଣ ଫଳାନି ଖାଦିତାନି।
(v) ଶିଶୁଃ ଶଯ୍ୟାମ୍ ଅଧିଶୟିତଃ।	(v) ଶିଶୁନା ଶଯ୍ୟା ଅଧିଶୟିତା।

୧। କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟରେ କ୍ତ ଓ କ୍ତବତୁ ପ୍ରତ୍ୟୟ ନିଷ୍ପନ୍ନ ପଦକୁ କର୍ମବାଚ୍ୟରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ମୂଳଧାତୁରୁ ଉତ୍ତର 'କ୍ତ' ପ୍ରତ୍ୟୟ କରାଯାଇଛି ଏବଂ ଏହି ପଦ କର୍ମର ଲିଙ୍ଗ, ବଚନ ଓ ବିଭକ୍ତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛି।

ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର-

କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ	**ଭାବବାଚ୍ୟ**
(i) ବାଳଃ ହସିତଃ।	(i) ବାଳେନ ହସିତମ୍।
(ii) କାକୌ ପଳାୟିତୌ।	(ii) କାକାଭ୍ୟାଂ ପଳାୟିତମ୍।
(iii) ଶିଶବଃ ସ୍ମିତବନ୍ତଃ।	(iii) ଶିଶୁଭିଃ ସ୍ମିତମ୍।

୨। କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟରେ ଅକର୍ମକ କ୍ରିୟାରୁ ଉତ୍ତର 'କ୍ତ' ବା 'କ୍ତବତୁ' ପ୍ରତ୍ୟୟ ଭାବବାଚ୍ୟରେ 'କ୍ତ' ପ୍ରତ୍ୟୟରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଛି ଏବଂ ଏହି କ୍ରିୟାପଦ ସବୁବେଳେ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ, ଏକବଚନ ଓ ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତ୍ୟନ୍ତ ହୋଇଅଛି।

ବର୍ତ୍ତମାନ ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର–

କର୍ମବାଚ୍ୟ / ଭାବବାଚ୍ୟ	**କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ**
(i) ସଜ୍ଜନୈଃ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥଃ ପଠନୀୟଃ।	(i) ସଜ୍ଜନାଃ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥଂ ପଠେୟୁଃ/ପଠିଷ୍ୟନ୍ତି।
(ii) ଛାତ୍ରୈଃ କୁସଙ୍ଗଃ ପରିହାର୍ଯ୍ୟଃ।	(iii) ଛାତ୍ରାଃ କୁସଙ୍ଗଂ ପରିହରେୟୁଃ / ପରିହରିଷ୍ୟନ୍ତି।
(iii) ଅତ୍ର ଅସ୍ମାଭିଃ ସ୍ଥେୟମ୍/ସ୍ଥାତବ୍ୟମ୍।	(i) ଅତ୍ର ବୟଂ ତିଷ୍ଠେମ / ସ୍ଥାସ୍ୟାମଃ ।
(iv) ତ୍ୱୟା ହସିତବ୍ୟମ୍।	(ii) ତ୍ୱଂ ହସେଃ / ହସିଷ୍ୟସି।

୩। କୃତ୍ୟ (ତବ୍ୟ, ଅନୀୟ, ଯତ୍, ଣ୍ୟତ୍, କ୍ୟପ୍) ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ କ୍ରିୟାପଦ କେବଳ କର୍ମ ବା ଭାବବାଚ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି। ତା'ର କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲାବେଳେ ମୂଳଧାତୁରେ ବିଧିଲିଙ୍ କିମ୍ବା ଲୃଟ୍ ଲକାରର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି।

(ଗ) ଣିଜନ୍ତ କ୍ରିୟାର ବାଚ୍ୟପରିବର୍ତ୍ତନଂ

ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର।

କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ	**କର୍ମବାଚ୍ୟ**
(i) ଗୁରୁଃ ଶିଷ୍ୟଂ ବେଦଂ ପାଠୟତି।	(i) ଗୁରୁଣା ଶିଷ୍ୟଃ ବେଦଂ ପାଠ୍ୟତେ / ଗୁରୁଣା ଶିଷ୍ୟଂ ବେଦଃ ପାଠ୍ୟତେ।
(ii) ପିତା ପୁତ୍ରଂ ଧର୍ମଂ ବୋଧୟତି।	(ii) ପିତ୍ରା ପୁତ୍ରଃ ଧର୍ମଂ ବୋଧ୍ୟତେ / ପିତ୍ରା ପୁତ୍ରଂ ଧର୍ମଃ ବୋଧ୍ୟତେ।
(iii) ମାତା ଶିଶୁମ୍ ଓଦନଂ ଭୋଜୟତି।	(iii) ମାତ୍ରା ଶିଶୁଃ ଓଦନଂ ଭୋଜ୍ୟତେ / ମାତ୍ରା ଶିଶୁମ୍ ଓଦନଃ ଭୋଜ୍ୟତେ।

୧। ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ଣିଜନ୍ତ ଦ୍ୱିକର୍ମକ ଶବ୍ଦକର୍ମକ, ବୋଧାର୍ଥ ଓ ଭୋଜନାର୍ଥ ଧାତୁର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଛି। ଏପରିସ୍ଥଳେ ଯେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ କର୍ମକୁ ଉକ୍ତ କରି କର୍ମବାଚ୍ୟରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇଅଛି। କିନ୍ତୁ ଣିଜନ୍ତ ଦ୍ୱିକର୍ମକ ଧାତୁଟି ବୋଧାର୍ଥ, ଭୋଜନାର୍ଥ କିମ୍ବା ଶବ୍ଦକର୍ମକ ନ ହୋଇଥିଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଏତଦ୍ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ଧାତୁମାନଙ୍କର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଥିଲେ କେବଳ ପ୍ରୟୋଜ୍ୟ କର୍ମ ଉକ୍ତ ହୁଏ ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି କର୍ମର ପ୍ରଥମାବିଭକ୍ତି ହୁଏ। ଯଥା –

କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ	**କର୍ମବାଚ୍ୟ**
(iv) ପିତା ପୁତ୍ରଂ ଗ୍ରାମଂ ଗମୟତି।	(iv) ପିତ୍ରା ପୁତ୍ରଃ ଗ୍ରାମଂ ଗମ୍ୟତେ।

୨। ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଉଦାହରଣରେ 'ଗମୟତି', ଏକ ଣିଜନ୍ତ ଦ୍ୱିକର୍ମକ ଧାତୁ ଅଟେ ଏବଂ ଏହା ବୋଧାର୍ଥ, ଭୋଜନାର୍ଥ ବା ଶବ୍ଦକର୍ମକ ନୁହେଁ। ତେଣୁ ଏଠାରେ କେବଳ ପ୍ରୟୋଜ୍ୟ କର୍ମ 'ପୁତ୍ର' ଉକ୍ତ ହୋଇଛି।

୧। "ବୁଦ୍ଧିଭକ୍ଷାର୍ଥୟୋଃ ଶବ୍ଦକର୍ମକାଣାଂ ନିଜେଚ୍ଛୟା।
ପ୍ରୟୋଜ୍ୟ – କର୍ମଣ୍ୟନ୍ୟେଷାଂ ଣ୍ୟନ୍ତାନାଂ ଲାଦୟୋ ମତାଃ।।"

ନିମ୍ନଲିଖିତ ବାକ୍ୟଦ୍ୱୟକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର-

କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ	**କର୍ମବାଚ୍ୟ**
(v) ସଃ ଭୃତ୍ୟେନ ବୃକ୍ଷଂ ଛେଦୟତି ।	(v) ତେନ ଭୃତ୍ୟେନ ବୃକ୍ଷଃ ଛେଦ୍ୟତେ ।
(iv) ପ୍ରଭୁଃ ପାଚକେନ ଓଦନଂ ପାଚୟତି ।	(iv) ପ୍ରଭୁଣା ପାଚକେନ ଓଦନଃ ପାଚ୍ୟତେ ।

୩। ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ବାକ୍ୟଦ୍ୱୟରେ ଣିଜନ୍ତ ଧାତୁର ପ୍ରୟୋଜ୍ୟରେ ତୃତୀୟାବିଭକ୍ତି ହୋଇଅଛି । ଏପରିସ୍ଥଳେ ବାଚ୍ୟପରିବର୍ତ୍ତନ କଲାବେଳେ ପ୍ରଯୋଜକ କର୍ତ୍ତାରେ ତୃତୀୟା ଓ କର୍ମରେ ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି ହୋଇଅଛି ।

ମନେରଖ :

୧। ଭାବପ୍ରକାଶପାଇଁ ଭାଷାର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କଥନ ଭଙ୍ଗୀକୁ 'ବାଚ୍ୟ' କୁହାଯାଏ । ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ ତିନି ପ୍ରକାର । ଯଥା - କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ, କର୍ମବାଚ୍ୟ ଓ ଭାବବାଚ୍ୟ ।

୨। କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟରେ କର୍ତ୍ତା ଉକ୍ତ ବା ପ୍ରଧାନ । ତେଣୁ କର୍ତ୍ତାଠାରେ ପ୍ରଥମାବିଭକ୍ତି ହୁଏ । କର୍ମ ଅନୁକ୍ତ ବା ଅପ୍ରଧାନ ହୋଇ ଦ୍ୱିତୀୟା ବିଭକ୍ତିରେ ରହେ । କ୍ରିୟାପଦ କର୍ତ୍ତାର ପୁରୁଷ ଓ ବଚନ ଗ୍ରହଣ କରେ ।

୩। କର୍ମବାଚ୍ୟରେ କର୍ତ୍ତା ଅନୁକ୍ତ ବା ଅପ୍ରଧାନ ଓ କର୍ମ ଉକ୍ତ ବା ପ୍ରଧାନ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ, କର୍ତ୍ତାଠାରେ ତୃତୀୟା ଓ କର୍ମଠାରେ ପ୍ରଥମାବିଭକ୍ତି ହୋଇଥାଏ । କ୍ରିୟାପଦ କର୍ମଅନୁସାରେ ହୋଇଥାଏ ।

୪। ଭାବବାଚ୍ୟରେ କର୍ମପଦ ନ ଥାଏ । କର୍ତ୍ତା ଅନୁକ୍ତ ହୋଇ ତୃତୀୟାବିଭକ୍ତିରେ ରହେ ଏବଂ କ୍ରିୟାପଦ ସର୍ବଦା ପ୍ରଥମପୁରୁଷ ଏକବଚନରେ ରହିଥାଏ ।

୫। କର୍ମବାଚ୍ୟରେ କିମ୍ବା ଭାବବାଚ୍ୟରେ (ତିଙନ୍ତ) କ୍ରିୟାପଦ, ମୂଳଧାତୁରେ (ଲୃଟ୍‌ଲକାର ବ୍ୟତୀତ) 'ଯ' ଯୋଗ କରି ଆତ୍ମନେପଦୀ ଧାତୁର ରୂପପରି ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ ।

୬। କର୍ମବାଚ୍ୟରେ ଦୁହାଦିଗଣୀୟ ଦ୍ୱିକର୍ମକ ଧାତୁମାନଙ୍କର ଗୌଣକର୍ମ ଉକ୍ତ ହେଲାବେଳେ, ନ୍ୟାଦିଗଣୀୟ ଧାତୁମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟକର୍ମ ଉକ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।

୭। କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟରେ କ୍ତ / କ୍ତବତୁ ପ୍ରତ୍ୟୟନିଷ୍ପନ୍ନ କ୍ରିୟାପଦ କର୍ମବାଚ୍ୟ ଓ ଭାବବାଚ୍ୟରେ 'କ୍ତ' ପ୍ରତ୍ୟୟରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥାଏ । କର୍ମବାଚ୍ୟରେ କ୍ରିୟାପଦ କର୍ମର ଲିଙ୍ଗ, ବଚନ ଓ ପୁରୁଷକୁ ଗ୍ରହଣ କଲାବେଳେ ଭାବବାଚ୍ୟରେ ଏହା ସର୍ବଦା କ୍ଲୀବଲିଂଗ ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତି ଏକବଚନରେ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଥାଏ ।

୮। କର୍ମବାଚ୍ୟ କିମ୍ବା ଭାବବାଚ୍ୟରେ କୃତ୍ୟପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ କ୍ରିୟାପଦ ଥିଲେ, ତାହା କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟରେ ବିଧିଲିଙ୍ କିମ୍ବା ଲୃଟ୍‌କାରରେ ପ୍ରୟୋଗ ହୁଏ ।

୯। ଣିଜନ୍ତ ଦ୍ୱିକର୍ମକ ଧାତୁମଧ୍ୟରୁ ଜ୍ଞାନାର୍ଥ, ଭୋଜନାର୍ଥ ଓ ଶବ୍ଦକର୍ମକ ଧାତୁମାନଙ୍କର ଯେ କୌଣସି କର୍ମ ଉକ୍ତ ହୋଇ ବାଚ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଥିବା ବେଳେ, ଅନ୍ୟ ଧାତୁମାନଙ୍କର କେବଳ ପ୍ରାୟୋଜ୍ୟ କର୍ମ ଉକ୍ତ ହୁଏ ।

୧୦। ବାଚ୍ୟପରିବର୍ତ୍ତନରେ କେବଳ କର୍ତ୍ତା - କର୍ମ, କର୍ତ୍ତା, କର୍ମର ବିଶେଷଣ ଓ ସମାପିକା କ୍ରିୟାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ବାକ୍ୟରେ ଅସମାପିକା କ୍ରିୟା, ତା'ର କର୍ମ ଏବଂ ଅନ୍ୟକୌଣସି କାରକ ବା ବିଭକ୍ତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଏ ନାହିଁ ।

ଅଭ୍ୟାସ

୧। ନିମ୍ନଲିଖିତବାକ୍ୟେଷୁ କ୍ରିୟାପଦଂ କର୍ମବାଚ୍ୟେ ପରିବର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲିଖତ।

କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ	**କର୍ମବାଚ୍ୟ**
ଯଥା – ଶିଷ୍ୟଃ ବେଦଂ ପଠିତବାନ୍।	ଶିଷ୍ୟେଣ ବେଦଃ ପଠିତଃ।
(i) ରାମଃ ଗ୍ରାମଂ ଗତଃ / ଗତବାନ୍।	(i) ରାମେଣ ଗ୍ରାମଃ ________।
(ii) ତ୍ୱଂ ହିମାଳୟଂ ଦୃଷ୍ଟବାନ୍।	(ii) ତ୍ୱୟା ହିମାଳୟଃ ________।
(iii) ରାଜା ପଣ୍ଡିତସଭାଂ କୃତବାନ୍ ।	(iii) ରାଜ୍ଞା ପଣ୍ଡିତସଭା ________।
(iv) ତେ କଳହଂ କୃତବନ୍ତଃ।	(iv) ତୈଃ କଳହଃ ________।
(v) ରାବଣଃ ସୀତାମ୍ ଅପହୃତବାନ୍।	(v) ରାବଣେନ ସୀତା ________।
(vi) ପିତା କନ୍ୟାମ୍ ଉକ୍ତବାନ୍।	(vi) ପିତ୍ରା କନ୍ୟା ________।

୨। ନିମ୍ନଲିଖିତବାକ୍ୟେଷୁ କ୍ରିୟାପଦଂ ଭାବବାଚ୍ୟେ ପରିବର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲିଖତ।

କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ	**ଭାବବାଚ୍ୟ**
ଯଥା – ବୟଂ ଗତାଃ।	ଅସ୍ମାଭିଃ ଗତମ୍।
(i) ତେ ତତ୍ର କ୍ରୀଡିତବନ୍ତଃ।	(i) ତୈଃ ତତ୍ର ________।
(ii) ସଃ କ୍ୱ ଗତଃ।	(ii) ତେନ କ୍ୱ ________।
(iii) ବାଳକାଃ ହସିତବନ୍ତଃ।	(iii) ବାଳକୈଃ ________।
(iv) ଲତା କୁତ୍ର ଗତା ?	(iv) ଲତୟା କୁତ୍ର ________।
(v) ତ୍ୱମ୍ ଉକ୍ତବାନ୍।	(v) ତ୍ୱୟା ________।

୩। ନିମ୍ନଲିଖିତେଷୁ ବାକ୍ୟେଷୁ କ୍ରିୟାପଦଂ କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟେ ପରିବର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲିଖତ।

କର୍ମବାଚ୍ୟ / ଭାବବାଚ୍ୟ	**କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟ**
ଯଥା – ଛାତ୍ରୈଃ କୁସଙ୍ଗଃ ପରିହର୍ତ୍ତବ୍ୟଃ ।	ଛାତ୍ରାଃ କୁସଙ୍ଗଂ ପରିହରେୟୁଃ / ପରିହରିଷ୍ୟନ୍ତି।
(i) ଅତ୍ର ଅସ୍ମାଭିଃ ସ୍ଥେୟମ୍।	(i) ଅତ୍ର ବୟଂ ________ / ________।
(ii) ସର୍ବୈଃ କୋଣାର୍କମନ୍ଦିରଂ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟମ୍।	(ii) ସର୍ବେ କୋଣାର୍କମନ୍ଦିରଂ ________ / ________।
(iii) ଅସ୍ମାଭିଃ ପରୀକ୍ଷା କର୍ତ୍ତବ୍ୟା।	(iii) ବୟଂ ପରୀକ୍ଷାଂ ________ / ________।
(iv) ରାଜ୍ଞା ଦୋଷୀ ଦଣ୍ଡନୀୟଃ।	(iv) ରାଜା ଦୋଷିଣଂ ________ / ________।
(v) ଦୁର୍ଜନାନାଂ ଦୋଷଃ ପରିହାର୍ଯ୍ୟଃ।	(v) ଦୁର୍ଜନାଃ ଦୋଷଂ ________ / ________।
(vi) ମୟା କର୍ତ୍ତବ୍ୟମ୍।	(vi) ଅହଂ ________ / ________।
(vii) ରୋଗିଣା ଶୟିତବ୍ୟମ୍।	(vii) ରୋଗୀ ________ / ________।

୪। ବନ୍ଧନୀମଧ୍ୟାତ୍ ଯଥାର୍ଥପଦଂ ନିରୂପ୍ୟ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନଂ ପୂରୟତ।

ଯଥା - ତୟା ସଭାୟାଂ ନ <u>ହସିତମ୍</u>।

(i) ତେନ ବ୍ୟାକରଣଂ ________।

(ii) ସଦା ସତ୍ୟଂ ________।

(iii) ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣା ________ ଯାଚ୍ୟତେ।

(iv) ________ ମାତା ଉକ୍ତା।

(v) ଋଷିଭିଃ ________ ସ୍ତୂୟତେ।

(vi) ହିଂସା ________।

(vii) ________ କେନ ବାଧ୍ୟତେ।

(viii) ତ୍ୱୟା ଜିଜ୍ଞାସା ________।

(ix) ସର୍ବୈଃ ପାନୀୟଜଳଂ ________।

(ନିୟତିଃ, ବିଷ୍ଣୁଃ, ଅଧୀତମ୍, ହସିତମ୍, ତ୍ୟାଜ୍ୟା, ଭିକ୍ଷା, ବକ୍ତବ୍ୟମ୍, ପେୟମ୍, ପୁତ୍ରେଣ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟା)

୫। ବାଚ୍ୟପରିବର୍ତ୍ତନଂ କୁରୁତ।

(i) ସର୍ବେ ଭବନ୍ତୁ ସୁଖିନଃ।

(ii) ରାମଃ ରାବଣଂ ହତବାନ୍।

(iii) ବାନରଃ ବୃକ୍ଷାତ୍ ଫଳଂ ଖାଦତି।

(iv) ମାତା କନ୍ୟାମ୍ ଅନ୍ନଂ ଭୋଜୟତୁ।

(v) ଦାରାଃ ମେ ସ୍ଥିତାଃ।

(vi) ପ୍ରଭୁଃ ଭୃତ୍ୟଂ ଗୃହଂ କର୍ଷତି।

(vii) ଛାୟା କେନ ନିବାର୍ଯ୍ୟତେ।

(viii) ସେବିତବ୍ୟୋ ମହାବୃକ୍ଷଃ।

(ix) ଦୁର୍ଜନଃ ପରିହର୍ତ୍ତବ୍ୟଃ।

(x) ହୀନସେବା ନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟା ।

•